

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ, ЗАСУДЖЕНОГО ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

PROBLEM ISSUES OF RESOCIALIZATION OF THE JUVENILE OFFENDER SENTENCED TO IMPRISONMENT

Йосипів А.О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і криминології
Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто актуальні питання, пов'язані із проблемами ресоціалізації неповнолітніх злочинців, засуджених до позбавлення волі. Зазначено, що психологічні, фізичні та фізіологічні особливості засудженого неповнолітнього обумовлюють особливі вимоги до організації виховної роботи в місцях позбавлення волі. На момент звільнення неповнолітнього повинні виникати два взаємопов'язані процеси – вирішення завдання по виправленню засудженого та створення умов для його гармонійного розвитку таким чином, щоб неповнолітній не відрізнявся у своєму розвитку від однолітків. Підготовка неповнолітнього до звільнення повинна починатися з першого дня надходження в місця позбавлення волі.

Ключові слова: неповнолітні злочинці, особистість неповнолітнього злочинця, позбавлення волі, ресоціалізація, виправлення засудженого.

В статье рассмотрены актуальные вопросы, связанные с проблемами ресоциализации несовершеннолетних преступников, осужденных к лишению свободы. Отмечено, что психологические, физические и физиологические особенности осужденного несовершеннолетнего обуславливают особые требования к организации воспитательной работы в местах лишения свободы. К моменту освобождения несовершеннолетнего должны возникнуть два взаимосвязанных процесса – решение задачи по исправлению осужденного и создание условий для его гармоничного развития таким образом, чтобы несовершеннолетний не отличался в своем развитии от сверстников. Подготовка несовершеннолетнего к освобождению должна начинаться с первого дня его поступления в места лишения свободы.

Ключевые слова: несовершеннолетние преступники, личность несовершеннолетнего преступника, лишения свободы, ресоциализация, исправление осужденного.

This article deals with the issues related to the problems of resocialization of juvenile criminals sentenced to imprisonment. It is mentioned that the psychological, physical and physiological features of the convicted minor determine special requirements for the organization of educational work in places of confinement. Before dispensation of the minor from imprisonment, there should be two interrelated processes of solving the task of correcting the convicted and the creating conditions for harmonious development so that the minor does not differ from coevals in his development. Preparation of a minor to dispensation must begin from the first day of commitment to the place of imprisonment.

Key words: juvenile offenders, personality of juvenile offender, imprisonment, resocialization, correcting convicted.

Постановка проблеми. Особистість неповнолітнього злочинця є предметом вивчення ювенальної криминології, необхідність дослідження якої обумовлюється загальною потребою розроблення заходів запобігання злочинності загалом. Під час дослідження особистості неповнолітнього злочинця необхідно брати до уваги її біологічні, або вроджені особливості, особливості виховання та психологічні риси.

Особистість неповнолітнього, який вчиняє злочини, є похідною від загального розуміння особистості злочинця. Отже, особистість неповнолітнього злочинця треба розглядати як сукупність певних ознак, рис, зав'язків і властивостей, наявність яких призводить до вчинення злочину.

Під час вивчення особистості неповнолітнього злочинця варто враховувати її психологічні, вікові та соціальні особливості, які характеризують таку особистість як таку, що ще не завершила процес соціалізації.

Соціалізація особистості визначається як безперервний процес засвоєння суспільних норм (правил, цінностей), що забезпечує узгодженість індивідуально-психологічних проявів і соціальних вимог. У зовнішньому плані соціалізація проявляється у формі дотримання норм і правил, успішності соціальної адаптації особистості та продуктивної самореалізації. Внутрішній зміст соціалізації забезпечується формуванням ціннісного ставлення особистості до себе та свого місця в суспільстві, до соціальних норм.

Процес соціалізації у своїй нормі характеризує особистість як таку, що не порушує заборон, або як таку, що допускає відхилення від загально прийнятих норм, та порушує ті чи інші заборони.

Незважаючи на те, що злочинність неповнолітніх як соціально-негативне явище проблема давня, вона залишається актуальною і сьогодні. Складна криминогенна ситуація стимулює дослідників різних галузей науки (юристів, соціоло-

гів, педагогів, психологів) досліджувати причини зростання злочинної поведінки неповнолітніх і шукати ефективні заходи не лише щодо запобігання правопорушень і злочинів серед неповнолітніх, а й щодо попередження негативного впливу детермінант на формування особистості неповнолітнього злочинця. Статистичні показники кількості засуджених неповнолітніх і кількості злочинів, учинених неповнолітніми або за їх участі, свідчать про загрозливі тенденції. Процес політичних, економічних і соціальних перетворень у нашій державі, який дещо затягнувся, передусім, впливає на неповнолітніх. Застаріла система освіти, криза сімейних відносин, матеріальне неблагополуччя, недосконалість пенітенціарної системи – далеко не повний перелік проблем, які необхідно вирішити для покращення ситуації зі злочинністю неповнолітніх.

За даними Державної служби статистики України, 2008 р. неповнолітніми та за їх участю вчинено 15 707 злочинів, 2009 р. – 15 354, 2010 р. – 17 342, 2011 р. – 17 846 злочини, 2012 р. – 14 238, 2013 р. – 8 781, 2014 р. – 7 467. 2009 р. в Україні всього засуджено 146 383 особи, серед них неповнолітніх – 8 555; 2010 р. всього засуджено 168 774 особи, серед них неповнолітніх – 10 883, 2011 р. засуджено 8 686 неповнолітніх, 2012 р. – 9 010, 2013 р. – 5 911, 2014 р. – 4 875 неповнолітніх (без урахування даних судів Автономної Республіки Крим, м. Севастополь, 33 судів Донецької області та 2 судів Луганської області).

Стан опрацювання. Дослідженню злочинності неповнолітніх приділяли увагу такі вчені, як: Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, М.М. Бабаєв, Т.С. Барило, І.Г. Богатирьов, М.І. Ветров, В.О. Глушков, В.В. Голіна, В.К. Гришук, І.М. Даньшин, О.М. Джуца, А.І. Долгова, В.П. Ємельянов, В.Д. Єрмаков, А.П. Закалюк, К.Є. Ігошев, І.І. Карпец, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова,

В.І. Лановенко, Ф.А. Лопушанський, Г.М. Мінковський, В.В. Панкратов, М.І. Панов, А.А. Примаченок, О.Б. Сахаров, І.О. Топольскова, І.К. Туркевич, Н.С. Юзікова, С.С. Яценко та ін. Роботи науковців, передусім, були присвячені таким питанням, як поняття злочинності неповнолітніх, її кримінологічна характеристика, запобігання та детермінанти.

Метою статті є аналіз актуальних питань, пов'язаних із проблемами ресоціалізації неповнолітніх злочинців, засуджених до позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. Проблема злочинності й особистості неповнолітнього злочинця має багато аспектів. Однією із проблем, які, на нашу думку, потребують уваги з боку як науковців, так і держави, є особистість неповнолітнього, засудженого до позбавлення волі. Як відомо, кримінальне покарання має на меті не лише кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [1].

На нашу думку, проблема виправлення неповнолітніх, до яких застосовано покарання у виді позбавлення волі на певний строк, є однією з важливих. Процес перевиховання, повернення до нормального соціального життя є вкрай складним, особливо щодо неповнолітніх. Одним з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених є соціально-виховна робота, тобто діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій, спрямована на формування і закріплення в засуджених прагнення до суспільно корисної діяльності, дотримання вимог законів та інших, прийнятих у суспільстві, правил поведінки, підвищення їхнього загальноосвітнього і культурного рівнів.

Вивчення особистості засудженого неповнолітнього здійснюється для виявлення й оцінки тих його властивостей і рис, які породжують злочинну поведінку, що мають значення для подальшого його запобігання. У цьому виявляється єдність трьох вузлових проблем: причин і механізму злочинної поведінки, особи, запобігання рецидивам (зокрема й пенітенціарне) злочинів [2, с. 442].

Соціальні риси засуджених, які виявляють протиправну поведінку в процесі відбування покарання, виявляються, насамперед, в їхньому статусі засудженого до позбавлення волі, а значить, людини, обмеженої у виборі соціальних ролей і зв'язків, переорієнтованої цінностей. Їхня мотивація орієнтована на виживання в умовах ізоляції, а оскільки вона залежить від їхнього місця в стратифікації засуджених, то, передусім, протиправна поведінка в умовах ізоляції спрямована на підтримку престижу, завоювання авторитету, бажання помститися та ін. [3, с. 18].

Неповнолітні, які відбули покарання у виді позбавлення волі, – вкрай складна категорія підлітків і молоді, що перебуває на обліку в органах внутрішніх справ. З одного боку, за даними науковців, повторність у віці до 18 років не перевищує 7–8%. Це пояснюється тим, що соціальний контроль, який встановлюється за неповнолітніми, загальнообов'язковий. Із другого боку, рецидивна злочинність серед неповнолітніх, що відбули покарання у виді позбавлення волі, є однією з найгостріших проблем науки і практики. Звільнення неповнолітніх із місць позбавлення волі – це не тільки динамічний процес, що значно змінює правовий статус особистості. Одночасно завершується і весь комплекс заходів, що проводяться пенітенціарною установою щодо виправлення засудженого. Психологічні, фізичні та фізіологічні особливості засудженого неповнолітнього обумовлюють особливі вимо-

ги по організації виховної роботи в місцях позбавлення волі.

Виховну роботу треба розглядати як складову частину єдиного виховного процесу, яка полягає в планомірному і цілеспрямованому впливі на засуджених із метою їхнього виправлення, формування в них шанобливого ставлення до людини, суспільства, праці, норм, правил і традицій людського суспільства, підвищення освітнього, культурного рівня, у підготовці до самостійного законослухняного життя в суспільстві. Отже, до моменту звільнення неповнолітнього мають виникати два взаємопов'язані процеси – вирішення завдання по виправленню засудженого та створення умов для його гармонійного розвитку таким чином, щоб неповнолітній не відрізнявся у своєму розвитку від однолітків. Підготовка неповнолітнього до звільнення повинна починатися з першого дня надходження в місце позбавлення волі. Що ефективніше відбувається процес виправного впливу на особистість засудженого (а про це свідчать умови утримання), то вище ефективність заходів із підготовки його до звільнення. Усі засуджені неоднозначно реагують як на умови позбавлення волі та перебування в ізоляції, так і на зміст проведеної з ним роботи. Процес виправлення неповнолітніх виключно індивідуальний, і завдання виправлення не завжди вирішуються позитивно. Усі неповнолітні, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, охоплюються єдиним процесом виправного впливу, але відбувають кожен своє індивідуально призначене покарання.

Важливе місце в характеристиці засудженого, такого, що відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, посідає кримінально-виконавча характеристика умов відбуття покарання, забезпечення трудової зайнятості, практика вживання заохочень і стягнень та ін. [4, с. 24].

Висновки. Процес виправлення засудженого неповнолітнього пов'язується з готовністю і здатністю особи гідно жити в умовах цивілізованого суспільства.

Спеціальні органи повинні до звільнення неповнолітніх вжити таких заходів:

- обстежити матеріально-побутові умови місця майбутнього проживання неповнолітнього в сім'ї або спеціалізованій установі;
- провести бесіди з батьками чи особами, що їх замінюють, щодо завершення освіти, професійного навчання, професійної діяльності або зайнятості неповнолітнього після його звільнення;
- зарезервувати навчальні місця в освітніх установах або професійних училищах для неповнолітніх, які підлягають звільненню, незалежно від періоду навчального циклу, забезпечуючи наступність освітнього процесу;
- інформувати службу зайнятості, яка функціонує в адміністративному районі, про прибуття неповнолітнього, який володіє певною професійною кваліфікацією або трудовими навичками;
- у разі неможливості спільного проживання звільненого неповнолітнього зі своїми родичами вжити заходів щодо захисту прав і законних інтересів неповнолітнього судовим порядком, зарезервувавши водночас місце для проживання підлітка в соціальному закладі (центрі соціальної адаптації, соціальному притулку тощо);
- інформувати органи поліції про проведені заходи щодо підготовки соціальних умов для зустрічі неповнолітнього, який буде звільнений після відбуття кримінального покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page2>
2. Волянюк О.Д. Характеристика засуджених осіб, які вчиняють правопорушення і злочини у виховних колоніях / О.Д. Волянюк // Держава і право. – Вип. 56. – С. 440–443.
3. Теоретические проблемы предупреждения правонарушений несовершеннолетних. – К., 1977. – 18 с.
4. Соціальнопсихологічні та кримінологічні аспекти впливу заходів виховного характеру на формування правової свідомості неповнолітніх : [монографія] / за заг. ред. Г.В. Гребенькова. – Донецьк, 2001. – С. 24.